

УДК 37.013

ЛЕЩЕНКО Ірина Тимофіївна,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальної педагогіки і психології,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
e-mail: iren263@mail.ru

СВИРИДЕНКО Олександр Олександрович,

старший викладач кафедри загальної педагогіки і психології,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
e-mail: iren263@mail.ru

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКИХ ПОЧУТТІВ УЧНІВ У АВТОРСЬКІЙ О.А. ЗАХАРЕНКА ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ С. САХНІВКА КОРСУНЬ-ШЕВЧЕНКІВСЬКОГО РАЙОНУ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті підкреслено місце загальнолюдських цінностей як засіб формування високодуховних громадян країни у Сахнівській загальноосвітній школі, проаналізовано комплекс заходів, спрямованих на формування свідомого громадянина держави, узагальнені критерії та показники сформованості громадянських почуттів школярів закладу, розкрито роботу педагогічного колективу Сахнівської середньої школи щодо формування громадянських почуттів вихованців.

Ключові слова: авторська школа О.А. Захаренка; громадянські почуття учнів; всебічний гармонійний розвиток особистості; напрями виховної роботи Сахнівської школи.

Постановка проблеми. Перехід до нових політичних, економічних, соціально-культурних взаємовідносин призвів до формування громадянського суспільства, модернізації освіти та управління нею. У «Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті» одним із пріоритетних напрямів реформування виховного процесу є виховання «свідомого громадянина, патріота, набуття молоддю соціального досвіду, високої культури міжнаціональних взаємовідносин, формування в молоді потреби та уміння жити в громадянському суспільстві, духовності та фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, трудової, екологічної культури» [1, с. 4].

Саме у Сахнівській школі система заходів морального, розумово-інтелектуального, екологічного, трудового, естетичного, економічного виховання комплексно спрямовувалася на формування духовності особистості, на виховання учня як громадянина, патріота [2, с. 259].

Педагогічний колектив школи О. Захаренка застосовував своєрідні підходи до виховання учня як особистості, нові педагогічні технології, де в центрі навчально-виховного процесу знаходиться дитина, як суб'єкт навчання та виховання. Досвід Сахнівської школи у цьому напрямі, наукові праці О.А. Захаренка щодо формування в учнів духовних цінностей важко переоцінити. Але разом з тим потребує узагальнення проблема запровадження педагогічних ідей О.А. Захаренка в освітній процес сучасного навчального закладу для формування громадянських почуттів учнів шкільного віку.

Мета статті: на підставі вивчення і аналізу практичного досвіду видатного педагога-новатора О.А. Захаренка розкрити педагогічні умови і методику стимулювання учнів у видах різноманітної діяльності, що ефективно впливають на формування їх громадянських почуттів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідників, які присвятили свої публікації висвітленню біографічних відомостей про О.А. Захаренка, що дають змогу осягнути внесок педагога у розвиток освіти та науки, визначити напрями та масштаби його громадської діяльності, узагальнити уявлення про становлення О.А. Захаренка як визначного педагога, схарактеризувати шлях, яким він йшов до управлінської посади, достатньо:

Н. Артеменко, І. Бех, Н. Калініченко, В. Кузь, Г. Суховержко та інші. Досить широко репрезентовано досвід діяльності Авторської школи О. Захаренка, низка праць знайомить з передовими педагогічними ідеями вченого як магістральними напрямками розвитку його педагогічної думки, висвітлює основні аспекти їх практичного втілення, розкриваючи практичний досвід, переваги та недоліки діяльності такого закладу.

Нині дослідники, вивчаючи досвід Авторської школи О. Захаренка, концентрують свою увагу на окремих аспектах її діяльності: формуванні здорового способу життя (В. Бурлака, Т. Андрющенко), громадянськості та патріотизму (Ю. Щербина, П. Волошин, Н. Орлова), особливостях еколого-виховної роботи (Н. Тищенко), всебічному гармонійному розвитку особистості (М. Кравчук), духовному розвитку (О. Крутенко, С. Захаренко). Незважаючи на таке різноманіття напрямів дослідження, усі автори у своїх статтях одностайні в думці, що посилений інтерес, який викликає ця школа, філігранність поєднання різних напрямів роботи, ідей свідчить про сучасність та актуальність поглядів О.А. Захаренка.

Виклад основного матеріалу. Чим більше часу відділяє нас від періоду діяльності Народного Вчителя, видатного педагога-новатора Олександра Антоновича Захаренка, тим зриміше і рельєфніше розкривається світові його головний талант.

Низка вчених вважає, що О.А. Захаренко своїми педагогічними поглядами, ідеями і практичною діяльністю набагато випередив свій час. Переважна частина його життя й роботи в школі пройшли в часи дії авторитарної педагогіки у статичному суспільстві. Але інноваційний педагогічний талант Захаренка у тому й проявився, що працюючи в умовах загального реліктового й актуального рівня педагогічної культури, він упроваджував в одній окремо взятій школі і наполегливо проголошував навчально-виховну програму, спрямовану у майбутнє.

У Сахнівській школі система заходів морального, розумового, екологічного, трудового, естетичного, економічного виховання комплексно спрямовується на формування духовності особистості, на виховання учня як громадянина, патріота.

Діяльність цієї школи побудована на оригінальних авторських ідеях та технологіях і є новою освітньою практикою в умовах сільської місцевості. В його школі здійснювалися пошуки шляхів та засобів розвитку освіти, віднаходились і апробувалися нові педагогічні технології та створювалася педагогічна система, що мала такі характерні ознаки:

- інноваційність – наявність оригінальних авторських ідей щодо перебудови навчального процесу;
- альтернативність – педагогічна система О.А. Захаренка відрізнялася від традиційної школи принциповими випереджувальними компонентами навчального процесу (цілі, зміст, методи, засоби тощо);
- концептуальність, системність і систематичність навчально-виховного процесу;
- соціально-педагогічна доцільність (діти упродовж навчання в школі не лише готувалися до майбутнього життя, а жили в сьогоденні майбутнім);
- органічне поєднання мікркосмосу (особливостей кожної особистості) з макрокосмосом (оточуючим середовищем).

Авторський заклад Олександра Захаренка забезпечував сприятливі умови для реалізації та самореалізації потенційних можливостей кожного учня, його інтелектуального, морального, емоційного та фізичного розвитку, формування гуманних відносин на основі загальнолюдських цінностей. Наведемо висловлювання О.А. Захаренка, яке свідчить, що Сахнівська школа – школа самореалізації кожного школяра: «У школі учню має бути як у батьківській хаті. До школи він має бігти, а не йти, знаючи, що в школі його не образять, на нього не гримнуть, а порадять, підтримають, дадуть можливість розкрити себе, свою творчу обдарованість» [3, с. 17].

В авторській школі О. Захаренка можна виокремити продуктивні ідеї (буде школа – буде село, буде держава; виховання повинно бути системним і систематичним в усіх ланках неперервної освіти: сім'ї, школі, суспільстві, ВНЗ, самоосвіті; головною особистістю освіти,

зокрема в сільській школі, є вчитель і до нього повинна бути особлива увага держави, особливі вимоги до його підготовки; практична освітня діяльність не може не опиратися на науку, а наука, особливо педагогічна, повинна бути продуктивною, слугувати практиці, бути теплим світлячком, до якого б тягнувся розум вихователя, суспільства; освіта повинна бути особистісно-орієнтованою, відповідати можливостям і потребам, природі учнів і на засадах природовідповідності формувати у кожного вміння й потребу в самоосвіті, у самовдосконаленні та ін.), які внесли, вносять у теорію й практику освіти свіжий подих та натхнення для їх впровадження, реалізації. Виокремлення цих продуктивних ідей та успішна їх реалізація є сутністю авторської школи Олександра Антоновича [4, с. 7].

О.А. Захаренко всю систему роботи спрямував на те, щоб утвердити в школі культ праці, щоб привчати майбутніх громадян до праці (інтелектуальної, фізичної, духовної) настільки, аби людина не могла жити без неї, адже лише в праці формуються такі цінності як людяність, наполегливість, цілеспрямованість, старанність, гідність.

Робота в Сахнівській школі була спрямована на кінцевий результат – формування особистості, людини, громадянина нашої країни. Проблема утвердження загальнолюдських цінностей у теоретичній спадщині та творчій діяльності педагога-новатора О.А. Захаренка займала особливе місце. Спираючись на багаторічний досвід, вчителями під керівництвом академіка О.А. Захаренка було виділено десять таких загальнолюдських цінностей і розроблені до їх реалізації методичні рекомендації: Людина, Знання, Сім'я, Батьківщина, Соціальна справедливість, Праця, Культура, Мир, Милосердя, Земля. Формувати у дітей почуття гуманності, співчуття, толерантності, честі, любові, дружби, патріотизму як ціннісних орієнтацій, що мають бути втіленими в життя та норми поведінки - у такому напрямі працювали і працюють учителі Сахнівської школи [2, с. 7].

У Сахнівській школі виховуються високодуховні громадяни нашої країни, патріоти рідного краю. Дух добра, поваги панує у стінах освітнього закладу. Життя школи тісно пов'язане з життям рідного села. Школа шанобливо береже пам'ять свого роду, роду своїх учнів, роду жителів села. Поляна Пам'яті, Криниця Совісті, Енциклопедія шкільного роду, яка відображає відомості про кожну людину села, кожного учня школи, музей села – це патріотичні справи, щоденне життя шкільного колективу.

Отже, спадщина Олександра Антоновича Захаренка різноманітна, як і все його життя - вчитель, директор, будівельник, депутат Верховної ради, науковець, академік, письменник, батько.

Потрібно зазначити, що такі її особливості, творчі набутки, ефективність, зміст, методи і форми можуть в повній мірі використовуватись в сучасному загальноосвітньому закладі. Адже усі близькі й далекі плани кожної особистості починаються зі школи. Саме тут, у стінах школи, починають формуватися, набувати знань і морального здоров'я учні, і чи будуть вони громадянами, гідними своєї країни й свого часу, залежить від школи та уваги до її справ усієї громадськості.

Щоб успішно розв'язати поставлені завдання, педагогічний колектив Сахнівської школи під керівництвом О.А. Захаренка постійно шукав шляхи й форми підвищення якості навчання й виховання учнів, формування громадської активності, підготовки їх до участі в трудових і суспільно-політичних справах країни.

Педагоги вважали, що успіх у вихованні свідомого громадянина держави значною мірою залежить від ставлення дітей до школи. Байдужість, звичайне перебування в ній, безбарвність навчальних буднів — ось де початок халатності у навчанні й порушень дисципліни на уроці, громадської пасивності. Від любові до школи, активної діяльності, бере початок більшість кращих поривань душі. Уся робота учительського колективу спрямовувалася на те, щоб школа була школою радості для дітей.

Система навчально-виховної роботи реалізується в п'яти шкільних центрах, які поступово створювалися й формувалися в процесі спільної діяльності вчителів, учнів та їхніх батьків: освітньому, оздоровчому, навчально-ідеологічному, трудового навчання й виховання [5, с. 21].

Освітній центр склали початкова школа, групи продовженого дня, кабінети для учнів середніх і старших класів. У кожному кабінеті є стенд, який використовується для постійно діючого конкурсу на звання кращого учня з навчального предмета. Завдання творчого характеру, задачі, вікторини, ребуси, загадки – усе, що тут пропонується, ґрунтується на вже вивченому матеріалі. За правильні відповіді надається відповідна кількість очок, визначаються переможці, а інколи за участь у конкурсі учні одержують і оцінки.

Формуванню пізнавального інтересу сприяє й колекціонерська діяльність учнів, яка всіляко підтримується. Зокрема, це колекціонування значків, поштових марок, листівок, сувенірів, які відображають наукові досягнення, прославляють учених, наочно демонструють внесок науки в розвиток виробництва.

Невичерпні можливості в стимулюванні праці учнів, коли кожне помітне досягнення схвально оцінюється колективом, є засобом утвердження особистості. Для цього використовується Дошка пошани, що є в кожному кабінеті і на яку заносяться прізвища учнів, котрі мають глибокі знання. Навчальна діяльність учнів постійно перебуває в полі зору педагогічного колективу, адже першою, найважливішою працею учня, його обов'язком є навчання. Тому в школі проводяться щотижневі огляди учнівської старанності, наполегливості, працелюбності [5, с. 22].

Найголовніший центр у школі – центр здоров'я. Це басейн, спортивний зал, спортивні ігрові майданчики, дендропарк, зони відпочинку.

Наступний центр – навчально-ідеологічний. Це музей бойової і трудової слави, планетарій і обсерваторія, між вежами якої на даху розмістився шкільний космодром («Сахнівський Байконур») та приміщення виставки дитячої творчості [5, с. 23].

Значну роль у системі виховання учнів відіграє музей бойової і трудової слави. П'ять залів музею – це п'ять широких полотен з історії малої Батьківщини – села Сахнівки, в яких відображено громадянську доблесть, силу духу нашого народу на яскравих, хвилюючих прикладах участі односельчан у буремних подіях, що відбувалися в країні. На конкретних прикладах людей, рідних і близьких формуються глибокі патріотичні почуття молодого покоління [1, с. 259].

Сахнівську середню школу закінчило не одне покоління жителів села. Матеріали про випускників зберігаються в шкільному музеї, щоб на прикладах їхнього життя виховувати молоде покоління, адже ніщо так не вчить і не виховує, як приклад і досвід попередніх поколінь [5, с. 143].

П'ятий центр – культурно-виховний, представлений хореографією, музикою, гуртками художньої самодіяльності, творчими об'єднаннями, клубами за інтересами. Велику популярність мають духовий оркестр, вокально-інструментальний ансамбль, ляльковий театр, художня школа, балетна студія тощо. Таким чином, в художньо-естетичному плані життя сахнівських школярів надзвичайно насичене. Винятково велике значення надається в школі гуртковій роботі – важливому засобу виховання в учнів творчого підходу до справи, бажання пошуку. Одна із основних вимог до членів гуртків – звітувати готовими саморобками на щорічній виставці «Умілі руки, природа і фантазія» [5, с. 23].

Виховання неможливе без тісної співдружності школи і сім'ї, тому педагогічний колектив прагне створити належні умови для спільної роботи: батьки добровільно беруть участь у всіх шкільних заходах, а не лише приходять на збори, урочисті свята. Тому педагоги шукають ефективні шляхи залучення батьків до школи, відкриваючи в кожному з них індивідуальну неповторність, педагогічне обдарування й майстерність.

Великі можливості для виховання любові до школи мають перші зустрічі учнів з нею, ювілеї школи, святкування знаменних дат, зустрічі з випускниками, випускні вечори [5, с. 26].

У школі роками утверджується й міцніє правило: в центрі уваги, спостережень, роздумів, планів учителя повинна бути конкретна особистість. Тому виховання індивідуальних здібностей та інтересів учнів, полягає в тому, щоб нарівні з навчальним процесом запропонувати учням такі види діяльності, серед яких кожний знайде стежку, якою піде вперше.

У багатьох школах практикуються дні самоврядування. В Сахнівській школі таке самоврядування постійне. Учні самостійно розв'язують важливі питання організації свого життя в школі й поза нею. Будь-яка пропозиція директора чи вчителів обговорюється всіма учнями, доповнюється, змінюється, удосконалюється й потім стає життєвою метою всього колективу.

Формування у дітей почуття вдячності, обов'язку, зокрема щодо батьків, має велике значення у вихованні молодого покоління. Від вдячності рідним – один крок до великого і гордого почуття вдячності тим, хто своїм подвигом приніс щастя Батьківщині, відстояв його в бою, примножив у праці. Збереження пам'яті про людей, яким ми зобов'язані своїм життям, свободою – це прояв високих громадянських якостей [5, с. 41].

Досвід педагогічного колективу Сахнівської школи переконує: якщо належно зорієнтувати учнів, якщо вміло стимулювати їхню діяльність, вони безпомилково знайдуть необхідні рішення, правильно оцінять ситуацію, що склалася, й будуть активно домагатися позитивного розв'язання проблем, боротися за поліпшення результатів.

Таке комплексне запровадження суттєвих заходів допомагає створити в школі своєрідну «духовну атмосферу», необхідну для формування громадянина нашої держави, сприяє формуванню в особистості необхідних духовних якостей.

Висновки й перспективи подальших розвідок. Проаналізувавши й узагальнивши роботу педагогічного колективу авторської О.А. Захаренка загальноосвітньої середньої школи с. Сахнівка щодо формування громадянських почуттів учнів ми можемо виокремити такі напрями:

- постійний пошук шляхів і форм підвищення якості навчання й виховання учнів, формування громадської активності, підготовки їх до участі в трудових і суспільно-політичних справах країни;
- спрямування роботи учительського колективу на формування позитивного ставлення дітей до школи;
- залучення вчителів, учнів та їхніх батьків до створення і роботи шкільних центрів: освітнього, оздоровчого, навчально-ідеологічного, трудового навчання й виховання;
- стимулювання праці та досягнень учнів у навчанні схвальною оцінкою колективу;
- залучення учнів до створення та роботи шкільного музею бойової і трудової слави;
- формування глибоких патріотичних почуттів, поглядів і переконань підростаючого покоління на конкретних прикладах відомих людей, рідних і близьких у проведенні виховних позаурочних заходів;
- виховання в учнів творчих підходів до справ та бажання пошуку у шкільних гуртках;
- формування в особистості ціннісного ставлення до сім'ї, яке тісно пов'язане з вихованням історичної пам'яті і ціннісного ставлення до історії та держави;
- формування у дітей почуття вдячності, обов'язку;
- вивчення учнями громадянського становлення випускників школи у суспільстві;
- визначення та постійний контроль за рівнем вихованості школярів.

О. Захаренко – корифей сучасної педагогічної науки. Щороку на честь цього, без перебільшення, визначного педагога проводяться Всеукраїнські захаренівські педагогічні читання (у Черкаському національному вони є циклічними), за результатами яких видається збірник праць. Заходи такого типу сприяють тому, що українська наукова палітра

поповнюється новими дослідженнями творчої спадщини педагога-новатора, відкриваються нові сторінки історії, а його ідеї продовжують жити.

Тож, творчість О.А. Захаренка надихає. Сьогодні, у часи кардинальних змін, що відбуваються в усіх сферах життя суспільства, орієнтацією сучасної української освіти на гуманістичну складову особливого звучання набувають досвід та думки автора «школи над Россю». Досягнення О.А. Захаренка спонукають його послідовників до роздумів щодо великої місії вчителя як людини, якій довірено формувати душу та розвивати інтелект юної особистості. Тому педагогічні ідеї Народного учителя широко вивчаються науковцями й використовуються практиками у закладах освіти. Особливо інтенсивно досвід педагога впроваджується в школах Черкаської області.

Список використаної літератури

1. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті // Освіта: Всеукраїнський громадсько-політичний тижневик. – 2001. – №54–55. – 26 березня – 3 жовтня. – С. 4–5
2. Академік із Сахнівки / Під редакцією професора Кузьмінського А. І. – Черкаси : Вид-во ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2008. – 438 с.
3. Артемова Л. В. Історія педагогіки України: підручник / Л. В. Артемова. – К. : Либідь, 2006. – 390 с.
4. Захаренко О. А. Слово до нащадків / О. А. Захаренко. – К. : СПД Богданова А.М., 2006. – 213 с.
5. Захаренко О. Школа над Россю / О. Захаренко, С. Мазурик. - К.: Радянська школа, 1979. –150 с.
6. Світличний К. Лелеки над Сахнівкою. Художньо-документальна повість / К. Світличний. – К. : Радянський письменник, 1987. – 191 с.

References

1. National Doctrine of Education of Ukraine in the XXI century (2001). *Education: Ukrainian public and political weekly*, 54–55, March 26 – October 3, 4–5 (in Ukr.).
2. *Academician of Sahnivky*. (2008). In A. I. Kuzminsky (Ed.). Cherkasy: Publishing of Cherkasy National University named Bohdan Khmelnytsky. (in Ukr.).
3. Artemov, L. (2006). *History of Education of Ukraine: manual*. Kyiv: Lybid. (in Ukr.).
4. Zakharenko, A. A. (2006). *A word to the descendants*. Kyiv: Publishing Bogdanov A.M. (in Ukr.).
5. Zakharenko, A. A., Mazuryk, S. M (1979). *School of the river Ros*. Kyiv: The Soviet school. (in Ukr.).
6. Svitlychny, K. (1987). *Storks above the village Sahnivka: Artistic-documentary tale*. Kyiv: Soviet writer. (in Ukr.).

LESHCHENKO Iryna,

Ph.D., Associate Professor of Department of General pedagogy and psychology,
Bohdan Khmelnytsky National University at Cherkasy
e-mail: iren263@mail.ru

SVYRYDENKO Alexander,

Senior Lecturer of Department of General pedagogy and psychology,
Bohdan Khmelnytsky National University at Cherkasy
e-mail: iren263@mail.ru

THE FORMATION OF PUBLIC ATTITUDES AMONG STUDENTS AT AUTHOR'S EXPERIMENTAL SECONDARY SCHOOL BY O.A. ZAKHARENKO, IN THE VILLAGE OF SAKHNIVKA, KORSUN-SHEVCHENKIVSKYI DISTRICT, CHERKASY REGION

Abstract. *Introduction. The transition to new political, economic, socio-cultural mutual relations has caused the formation of a civil society, modernization of education and its management. In our opinion, it is necessary to put the personality in the centre of educational system at modern school to direct educational work on the development of a public quality complex among the youth. This is Sakhnivka School where the arrangement system of moral, intellectual, ecological, vocational, aesthetic, economic education is aimed holistically at the formation of spirituality of the person and upbringing of the student as a citizen.*

Purpose. On the basis of research and analysis of the practical experience of the teacher-innovator O.A. Zakharenko, pedagogical conditions and a stimulation technique for students in various kinds of activity which effectively influence the formation of their public attitudes has been revealed.

Originality. This article highlights the attempt to generalise the activity areas of Sakhnivka School on the formation of public attitudes among the young generation.

Conclusion. Having analyzed the work of Sakhnivka school teaching staff on the formation of public attitudes among the students, we define the following areas:

the work directions of the teaching staff on the formation of the positive attitude of the children to their school; the stimulation of work and achievements of the students at study by an approving estimation of the staff; the formation of patriotic feelings, beliefs and convictions of the youth via the true examples of famous people, family members and close ones during the performance of educational extra-curriculum activities; the formation of the feelings of gratitude and duty among children.

Key words: *author's experimental secondary school in the village of Sakhnivka, public attitudes of the youth, comprehensive harmonious development of personality, areas of educational work at Sakhnivka School.*

*Одержано редакцією 29.12.2016
Прийнято до публікації 03.01.2017*